

Capital fictiv, regres real (2002)

Loren Goldner

*Ce am putea să-i răspundem cuiva care ar ne-ar zice: întrebați de unde va veni profitul liniei [de cale ferată]? Iertați-mă, dar asta se află negru pe alb în costuri. În cercuri mai lucide, prin asta am demonstra cu siguranță că... venim din azilul de nebuni sau din creșă. Dar, printre paznicii oficiali ai marxismului, atoateștiutori de teapa celor tocmai pomeniți formează „curtea supremă” de „experti”, care scriu rapoarte despre ideea cu totul greșită pe care o au unii despre natura, scopul și semnificația modelelor lui Marx. Rosa Luxemburg, *Acumularea capitalului* (1913, p. 70)*

Adevărul acestei societăți este opusul ei.
Guy Debord, *Societatea spectacolului* (1967)

[...] Această lume în care, zi de zi, bădărănia și prostia cu aere îi fac urechi de măgar inteligenței.

Tizon și Lonchamp, *Revoluția ta nu e și a mea* (1999)

Nu-i deloc un secret că lumea contemporană e marcată de dislocări formidabile, în cadrul cărora fiecăruia avans al capitalului pare să atragă după sine și chiar să aibă nevoie de un regres major al umanului. De la galeriile comerciale postmoderne ale periferiilor urbane din America la cîmpurile de masacre din Ruanda, de la cleptocrația mafioților ce guvernează astăzi țările fostului bloc „socialist” la bidonvilurile Americii Latine controlate de carteluri de droguri mai bine echipate decât statul însuși (atunci cînd nu-l controlează nemijlocit pe acesta), de la eclipsarea General Motors de către Walmart în calitate de cel mai mare angajator corporatist din Statele Unite la milioanele de țărani vagabonzi ce-au trebuit să-și părăsească locurile de baștină pentru a căuta un loc de muncă în zonele economice libere ale Chinei, de la fostele cartiere muncitorești din Londra și din suburbiile Parisului, administrate efectiv, cu binecuvîntarea statului, de traficanți de droguri, la sindicatelor guvernamentale de bătași impunînd ordinea în *maquiladoras* mexicane, de la satele părăsite din Yemenul rural, scufundate pînă-n gît în deșeurile de plastic ale consumului de duzină, la lumpenizarea minților prin droguri, televiziune și gangsta rap în Bronx și South Central LA, de la sinistrele orașe conduse de mafie pe Riviera franceză și înmulțirea dreptei europene ca a ciupercilor după ploaie la cartierele sărace din Bombay, populate de muncitorii textiliști concediați care se regroupează de partea atavismelor solului-și-sîngelui din fundamentalismul hindus, de la fundamentalistii *madrasah* din Karachi la confecțiile de piele neagră și lanțurile de aur ale seminariilor Ivy League despre postmodernism – capitalismul „pieței libere”, în clipa triumfului său incontestabil, pare într-adevăr să fie foarte departe de Declarația drepturilor omului din 1789 și de cultura unor Diderot, Hegel sau Beethoven, pe care i-a produs în faza sa revoluționară.

Nu e nevoie să continuăm cu o litanie care ar putea conduce cu ușurință la o paralizie la fel de ideologică, produsă de disperare și

resemnare. Știm foarte bine că ideologia burgheză însăși, chiar și-n clipele ei cele mai radicale, a fost întotdeauna vulnerabilă la acest tip de involuție. Hobbes, Adam Smith și Ricardo (pentru a considera doar exemplul materialismului și al economiei politice britanice) au fost atacați la vremea lor drept subversivi cinici doar pentru că au avut onestitatea de a smulge „nimbul sacru” ce plutea deasupra raporturilor sociale burgheze incipiente pe care le-au descris. Ceea ce se afla însă îngropat în ipotezele lor atomiste și individualiste despre om în societatea burgheză (singura, pentru ei, care a existat și va exista vreodată) fusese o concepție despre om ca fiind, în esență, un animal prins în capcana războiului tuturor împotriva tuturor, incapabil de-o comunitate socială care să nu fie bazată pe constrîngere. Văzuți în felul acesta și suprapuși peste abrutizarea sensibilităților, manifestă peste tot astăzi, nu e greu de văzut că personalități precum Hobbes, Malthus sau Bentham sînt teoreticieni prin excelență ai prezentului și că nimic din cea mai bună cultură burgheză nu oferă vreun punct de agățare mai serios pe panta alunecoasă pe care a luat-o astăzi Brazilia, de pildă, unde zece milioane de copii abandonati se cresc unii pe alții pe străzi, sau pe aceea a sistemului american de închisori, unde două-trei milioane de oameni (mai ales negri și latinoamericani) muncesc pe bani mărunți la linii de producție corporatiste, instalate chiar în interiorul închisorilor, sau se luptă în turnee de gladiatori, organizate de paznici în turmurile din zonele de maximă securitate.

Ceea ce e ușor uluitor, deși doar pentru o clipă, este ușurința cu care societatea modernă capitalistă și-a lepădat, în ultimele trei sau patru decenii, orice pretenție la vechile sale exigențe de umanism și cultură. În primele decenii de după al Doilea Război Mondial, capitalismul occidental a lansat o suită de vorbe goale despre răspîndirea democrației, despre cultura sa elevată, despre utilizarea în scopuri umaniste a științei și a tehnologiei. Știm, bineînțeles, că încă de pe atunci, această cultură, cum spune memorabilul Kenneth Rexroth, fusese deja „un cadavru care se smucește precum o broască moartă conectată la un fir electric”. Știm că un nou tip social abrutizat a început să apară deja în jur de 1870, în persoana mercenarilor care se întorceau în Europa din colonii precum Congo sub regele Leopold, în 1900. De la începuturile sale din secolul al XV-lea, capitalul dezvoltase mereu umăr la umăr proletariatul și lumea colonială.

Spre sfîrșitul anilor 1970, capitalul și-a dezvoltat o nouă fază, care a început în centrul dezindustrializat al finanțelor și afacerilor imobiliare anglo-saxone. A declarat război propriului său stat, al bunăstării sociale, pe care l-a practicat înainte, prezentîndu-l drept „conservator”, „mătăhălos”, „profitor” și „înțepenit” (ca și cum ratele de creștere ale capitalului însuși în perioada „profitorilor” bunăstării sociale – 1945–1975 – n-ar fi fost în permanentă mai mari decât acelea din „faza neoliberală” care i-a urmat). Știm cu toții litanie: pe parcursul istoriei sale, capitalul a fost de puține ori atît de explicit în a proclama că oamenii există pentru bunăstarea economiei, și nu invers. Ceea ce se descrie astăzi, într-un vocabular care face sinteza dintre Orwell și Goebbels, drept „reformă”, „flexibilitate”, „risc”, „piețe perfecte = democrații perfecte” și, în primul rînd, dizolvarea a orice miroase a „social”, de la siguranța locurilor de muncă la pensii decente, la locuințe cu chirie ieftine pentru populație, la bunăstare, la impozitare progresivă, la protecția medicală, la asigurarea în caz de șomaj,

la sistemul de asigurări de boală, la fabricile aflate în proprietate de stat – toate acestea au fost identificate ca rezultând din „interese speciale” fără sens, care, prin trîndăvia lor de tip sovietic, distrug „inițiativa economică”. Și toată lumea știe că de-a lungul celor douăzeci și cinci de ani de ascendență și dominație a acestei cotituri ideologice și programatice, statul capitalist nu s-a redus mai deloc, ci a continuat să fie centralizat, iar asta pe lângă faptul că a extins la scară largă latura manifest hobbesiană a statului bunăstării sociale dinaintea sa: producția militară, forțele armate, sistemul de închisori, poliția, juriști de toate soiurile, servicii secrete și alte forme de control social. La orice mișcare pe care o facem în viața noastră de zi cu zi, ne confruntăm cu o sporită supraveghere electronică, de la sistemele de plată a taxei de autostradă la biletele de metrou care înregistrează toate punctele de acces; la fel în cazul serviciilor „îmbunătățite” de asistență prin numere gratuite (sau nu), situate cel mai adesea în India; în cazul acestora, clientul lăsat să aștepte execută, de fapt, pe întreg parcursul acestor versiuni în miniatură ale infernului, muncă neplătită; asta cînd nu dăm peste opțiunile înșirate de un robot, care mai niciodată nu corespund nevoilor noastre; sau cînd nu sîntem lăsați să așteptăm pe o muzzak lobotomizantă, pînă cînd convorbirea se întrerupe, fără vreo explicație, după douăzeci de minute; ori, în cele din urmă, cînd nu ajungem să vorbim (în sfîrșit!) cu un muncitor chinuit și cretinizat al vreunui centru telefonic de asistență, care fie că nu știe ce-l întrebăm, fie că ne dă informații greșite. Asigurarea de șomaj, care îi aduna cîndva pe șomerii în birourile de șomaj și le dădea o percepție minimă despre situația lor colectivă, e rezolvată astăzi în același mod. Servicii on-line și gospodăriile bransate la tot soiul de rețele promit să elibereze oamenii de nevoia de a-și părăsi vreodată casele. Comunități rezidențiale în care accesul e strict controlat de oameni de pază (prima sursă a locurilor de muncă în Brazilia) se înmulțesc precum ciupercile după ploaie. Închisorile sînt privatizate, la fel cum toate serviciile publice trec, și ele, în mîini private – sau sînt externalizate.

În spatele tuturor acestor manifestări, conceptul care unifică un număr surprinzător de mare al lucrurilor de mai sus e acela al reproducției sociale.

Numeroși marxști autoprocamați, care au citit toate cele trei (cîteodată chiar patru) volume ale *Capitalului*, par să fie cu totul inconștienți de semnificația capitolelor ce încheie volumul al II-lea și de cea a reproducției sociale lărgite. De asemenea, ei acordă puțină atenție sau niciuna cadrului „capitalului social total” din volumul al III-lea. Pentru prima oară însă în ultimii treizeci de ani, există o creștere a interesului în ce privește *Capitalul*, deci și o posibilitate de a ajunge la noi cercuri de oameni prin această lectură bazată pe „capitalul social total”.

Pentru noi, conceptul central e acela de capital fictiv. Privim capitalul fictiv drept totalitate a titlurilor de avere globale, aflate în exces în raport cu costurile reproducției bogăției actuale, care trebuie să acopere forța de muncă și mijloacele de producție necesare. În continuare, credem că volumul al II-lea și al III-lea din *Capitalul* sînt incomplete, ceea ce explică, în mare parte, obscuritatea capitalului fictiv în dezbaterile marxiste.

Nici măcar evenimentele din ultimul an (Enrol, World.com etc.) n-au ajuns adus atingere acestei perspective. Marx n-a terminat niciodată volumele al II-lea și al III-lea și n-a rezolvat problema reproducției lărgite într-un fel care să-l mulțumească. Majoritatea marxștilor contemporani

tind să spună: „ce-i atît de special în privința reproducției lărgite? E doar o creștere a reproducției simple”. O asemenea gîndire liniară emană de la presupuși dialecticeni, care știu să citeze capitole și paragrafe din toate cele trei volumele. Ei însă, la fel ca mulți alții, înțeleg lumea contemporană doar prin lectura reduționistă a *Capitalului*, și nu printr-un interes față de evoluția de azi a capitalismului. Iar această evoluție e surprinsă poate cel mai bine de ceea ce comentatorul burghez Adam Barth propune ca fiind arhitectura tipică a marilor corporații din zilele noastre: „piramida inversată” a datoriei care se sprijină pe o cantitate infimă de capital efectiv investit.

Propunem atunci să deschidem o polemică între noi și stînga în dreptul acestei chestiuni, care se află la baza situației de astăzi. Așa cum se arată în citatul de mai sus din „Anticritica” Rosei Luxemburg, atenția acordată de contemporani proceselor producției și reproducției „materiale reale” este incredibil de scăzută, chiar dacă aceste procese ne-ar ajuta să determinăm în mod precis dacă putem vorbi sau nu de o reproducție a capitalului social total, nemaivorbind de o reproducție a forței de muncă. Unul dintre temeiurile acestei complezențe e chestiunea muncii productive, respectiv aceea a muncii neproductive. 99,9% dintre marxști nu vîd mai departe de teza lui Marx, presărată pe ici, colo în prima parte a *Teoriei plusvalorii* („volumul al IV-lea” [al *Capitalului*]), conform căreia orice muncă e productivă dacă produce un profit pentru capitalist, i.e. o prostituată într-un bordel, un profesor într-o școală privată etc. Să nu uităm totuși că Marx discută (așa cum o face și în volumul I și al II-lea) problema unei firme *individuale*, iar „profitul local” al unei firme individuale nu e în mod necesar un profit la nivelul capitalului social total. Cu toate acestea, în volumul al III-lea, Marx spune, într-adevăr, din capul locului că datoria de stat

e în întregime fictivă, iar ceva mai încolo că orice muncă executată în vederea consumului personal al capitalistului este, de fapt, neproductivă. Cheltuielile statului, girate de datoriile de stat (la nivel federal, statal și local), reprezintă astăzi 40% din PIB în S.U.A., iar asta arată că există destulă muncă neproductivă acolo.

Am putea continua prin a include burocrăția corporatistă, întregul sector FAAI (finanțe-asigurări-afaceri imobiliare), tot ce e legat de punerea în aplicație a legii (i.e. firme de pază și protecție, tehnologie pentru poliție), precum și o mare parte din domeniul tehnologiei de vîrf și al telecomunicațiilor (acestea din urmă pentru că servesc cel mai adesea activităților de contabilitate din sectoarele precedente). Toate aceste activități antisociale sînt deducții din plusvaloarea totală de care dispune capitalul pentru investiția productivă, ceea ce Marx a numit „*faux frais*” [falsele cheltuieli] ale sistemului, cheltuieli ce apar doar pentru a menține raporturile sociale capitaliste.

Un alt argument destul de obișnuit susține că numărul mare de muncitori neproductivi din cadrul economiei americane (sau, într-o măsură

mai mică, a celei europene) indică, în contextul ultimilor treizeci de ani de criză, o creștere semnificativă în capacitatea productivă; da, vor spune susținătorii acestui argument, a existat într-adevăr o deprofesionalizare destul de serioasă a muncitorilor cu cămăși albastre, dar asta nu reprezintă o problemă pentru viitorul societății postcapitaliste, deoarece ea a avut loc ca parte a intensificării capitaliste a procesului muncii. Astăzi se produce considerabil mai mult cu o cantitate de muncă mai puțină și așa funcționează capitalismul. Astfel, când clasa muncitoare va prelua puterea, nu va exista niciun fel de problemă a penuriei de muncitori calificați.

Deși nu se poate nega că la scară mondială a existat un oarecare progres în privința „produsului total” după anii 1970 (în caz că datăm criza cu începere de la „1973”, chiar dacă ea a început, de fapt, în 1958, o dată cu apariția primelor semne ale crizei dolarului), perspectiva de mai sus subestimează masiv ponderea jafului ce a avut loc prin proliferarea capitalului fictiv. S-ar putea începe prin reamintirea faptului că infrastructura a rămas aceeași. Statele Unite singure ar avea nevoie de investiții în infrastructură cam de 3 trilioane de dolari pentru „a ajunge din urmă” omisiunile ultimelor trei decenii. O inundație recentă provocată de rețeaua de canalizare din Chicago, care a produs pagube de milioane de dolari, putea fi evitată printr-o reparație în valoare de 2000 de dolari. Ea n-a avut loc din cauza reducerilor de buget.

La fel se întâmplă în sectorul tehnologiei de vîrf. Cîtă tehnologie de vîrf și cîtă telecomunicație e utilizată în contabilitatea capitalistă sau în alte activități neproductive? Cifrele indicînd productivitatea (întotdeauna dubioase) arată o creștere foarte lentă a productivității de la începutul anilor 1970 și pînă la mijlocul anilor 1990, iar capitaliștii corectează mereu, de obicei în jos, cifrele care ar fi trebuit să demonstreze un presupus miracol al productivității în a doua jumătate a anilor 1990. Energia ridică și ea probleme enorme. Orașele, suburbiile sărace și cele bogate sînt foarte profitabile pentru afacerile imobiliare, dar constituie o cheltuială destul de mare a avuției sociale din cauza duratei navetelor, a prețului chirii etc. Transporturile sînt și ele o problemă, cu accentul pe care îl pun pe automobil și camioane în opoziție cu transporturile în comun și trenurile de mare viteză; tot aici intră construirea și întreținerea autostrăzilor, poluarea, consumul de combustibili fosili, nemaivorbind de cheltuielile legate de salvagardarea cîmpurilor de țitei. În fine, sectorul militar care, deși aduce anumite beneficii, în perioada de după al Doilea Război Mondial a fost totuși o gură de scurgere gigantică pentru destule trilioane de dolari.

Cînd ne aplecăm asupra reproducerii forței de muncă, mentalitatea stîngistă aflată în discuție nu pare să fie deranjată de faptul că, în anii 1970, în rîndurile forței de muncă în cămăși albastre au avut loc reduceri de personal cu toptanul, iar acești muncitori au fost transformați în angajați ai Walmart, ai cazinourilor, ai rețelelor de fast-food, ai agențiilor de pază etc. (Sînt oare toate astea doar creare de profit și, deci, „munci productive”?) Pentru unii, asta reprezintă, iarăși, o expresie a unei ameliorări a producției capitaliste la scară mondială, chiar dacă salariile au scăzut. În zona Boston, de pildă, compania de metrou a trebuit să înlocuiască o generație mai bătrînă de mecanici aflați în prag de pensionare și n-a mai găsit destui muncitori calificați ca s-o facă. De asemenea, în perioada cea mai critică a bulei de la sfîrșitul anilor 1990, micile întreprinderi

din suburbiile proletare situate în nordul Bostonului aveau dificultăți în a găsi mașiniști calificați, pentru că tineretul din regiune era mai interesat de computere. Cum demonstrează Fingleton (în a sa *In Praise of Hard Industries* [Omagiul industriilor grele]), disprețul ideologic față de muncile calificate de tip „cămăși albastre”, nutrit în cadrul „modelului” anglo-american de capital fictiv (numărul britanicilor care lucrează astăzi pentru restaurante indiene e mai mare decît acela al muncitorilor din oțelării), nu există în economii „mercantile” cum ar fi Germania sau Japonia, care n-au cedat nicio clipă mitului „postindustrial”.

O modalitate bună de a gîndi performanțele economice reale ale Statelor Unite după al Doilea Război Mondial este să extrapolăm ratele de creștere obținute atunci (1942-1945) și să ne imaginăm ce ar fi fost în stare să producă, de atunci încolo, o dezvoltare „rațională” a economiei la același nivel. Asta ar cere în mod firesc un fel de concept logaritmic, întrucît producția reală din acei ani creștea cu 15-20%, iar asta pînă și-n condițiile în care 12 milioane de oameni se aflau, ca militari, în afara forței de muncă. Apoi, această creștere logaritmică trebuie comparată cu un anemic 3% pe an (sau așa ceva), care, după 1945, e tot ce s-a obținut (conform unui concept dubios precum „PIB”). Ne putem imagina un program socialist care să fie o reluare la scară globală a ceva cu mult mai aproape de potențialul economiei mondiale. Așadar, ne putem face o imagine despre degradarea pe care a suferit-o forța de muncă americană, luînd în considerare enorma penurie de muncă pe care ar face-o vizibilă o asemenea mutație.

Deficitul net al Statelor Unite depășește 2 trilioane de dolari, 10 trilioane de dolari deținuți în străinătate trebuind să fie contrabalansați cu 8 trilioane de dolari aflați în proprietate americană. Statele Unite au drenat o sumă de ordinul a 40% din economiile acumulate pe plan mondial, avînd nevoie de mai mult de 1,5 miliarde de dolari pe zi pentru a-și finanța deficitul din balanța de plăți, care este acum de ordinul a 400-500 de miliarde de dolari pe an. Această scamatorie se sprijină pe constrîngerea ca deținătorii străini de dolari să-i reinvestească pe aceștia în Statele Unite, din cauza unei opțiuni (pe moment) mai bune. Dar, cum s-a putut vedea deja anul acesta, o cădere semnificativă a bursei (adică a indexului Dow Jones) după anul 2000 s-a tradus într-o depreciere de 15% a dolarului, o dată ce investitorii au dat semne că vor părăsi Statele Unite. (Rămîne, desigur, minora întrebare: unde se duc ei?) Aceste două fenomene funcționează în tandem: fiecare depreciere a dolarului devaluează și investițiile străine din Statele Unite, la fel cum fiecare cădere a bursei stimulează părăsirea cadrului de referință al dolarului. Problema a ce se va întîmpla cînd această scurgere va deveni un torent e, de fapt, înspăimîntătoare și va arăta că economia americană este mult mai schilodită și mai pătrunsă de muncă neproductivă și gunoi fictiv decît le pare stîngiștilor proverbiali menționați anterior, nemaivorbind de opinia burgheză. E înfricoșător să te gîndești la potențialul preț pe care îl va avea de plătit clasa muncitorească sub comandă capitalistă, atunci cînd, o dată cu terminarea finanțării externe de care beneficiază piramida creditului american, datorii externe în valoare de 2 trilioane de dolari, vor trebui returnate. Totuși, această realitate nu e deloc prezentă în dezbaterile stîngii și abia dacă apare în discursurile oficiale.

În cele din urmă și poate cel mai important, luminozitatea și relevanța excepțională a abordării propuse de Luxemburg, precum și a celor care

urmează „exigența capitalului total” trasată de ea, constă în conștientizarea faptului că „acumularea primitivă” e o trăsătură permanentă a capitalismului. Pe marxistii menționați adineaori, o asemenea afirmație îi face să izbucnească în hohote de râs. Acumularea primitivă (așa cum a fost ea continuată de Luxemburg și de cei care au lucrat pe problematica destelenită de ea) înseamnă, pe de o parte, separarea clasică a micilor producători și a țăranilor de unelte și de pământ (evident, așa cum a discutat Marx acest lucru și așa cum se întâmplă încă în Lumea a Treia), dar pe de alta, iar asta este chiar mai important, ea înseamnă o *nonreproducție prin nonschimb de echivalenți* mai generalizată, în vederea menținerii valorilor fictive, așa cum s-a întâmplat în acumularea primitivă din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, descrisă în volumul I al *Capitalului*. Asta dă în cele din urmă sensul unui argument bazat pe capitalul fictiv. Sfîngiștii noștri citesc în *Capitalul* că un capitalist achiziționează forță de muncă la costurile de reproducție ale acesteia din urmă (împreună cu toate celelalte ipoteze ale volumelor I și al II-lea). De aici, ei presupun, încă o dată, că asta chiar are loc în realitate. Însă dacă am lua în considerare infuzia masivă de forță de muncă din cadrul agriculturii din Lumea a Treia în forța de muncă globală, am avea de-a face cu un exemplu solid de muncă exploatată a căror „costuri de reproducție” n-au fost plătite de capital. Dacă am lua în considerare și micșorarea salariului de reproducție plătit de capital pentru forța de muncă *deja* reproducută în cadrul sistemului, am avea încă un caz de nonreproducție. Să luăm în considerare soarta pe care o au copiii cămășilor albastre din generația trecută, care cad pradă locurilor de muncă din cadrul „serviciilor” plătite cu salariul minim pe economie sau chiar mai rău (cum e cazul negrilor și al latinoamericanilor): sînt lăsați pe seama comerțului cu stupefianți, a războaielor dintre clanurile interlope și a închisorilor. Luînd în considerare prădarea naturii (epuizarea resurselor ei și nedezvoltarea de noi tehnologii care să se bazeze pe noi resurse posibile), vedem încă o dată nonreproducția.

Cîți dintre sfîngiști se gîndesc la efectele convergente ale noilor tehnologii, la felul în care interacționează inovația nu doar cu un singur sector, ci cu toate sectoarele pe care le subîntinde și le dezrădăcinează? Sfîngiștii tipici poate merge pînă la a concede că valoarea unei mărfi, cum ar fi, de pildă, un aparat, este costul ei de reproducție în termeni actuali, dar întrucît această recunoaștere se concentrează doar pe optica firmei izolate din volumul I și al II-lea, rareori mai regăsim și percepția faptului că, de pildă, cel mai productiv dispozitiv în cadrul producției, e.g. căruța, ar fi astăzi fără nicio valoare datorită celorlalte tipuri de mijloace de transport care au depășit-o întru totul. Mai aproape de prezent, ne putem gîndi la felul în care transporturile sînt modelate de capitalul investit masiv în anumite sectoare (e.g. industria de automobile, cea de camioane etc.), capital care face tot posibilul să marginalizeze tehnologiile care i-ar deprecia efectiv activele.

Program

Un program socialist trebuie să indice cît de puțin ar semăna cu lumea actuală o tranziție matură în afara capitalismului. Capitaliștii au un program complet pentru societate, unul care depășește pura și simpla producție, dar sfînga nu oferă nimic de genul acesta. Pe lîngă tipul de analiză propus aici, scopul acestui sit internet [<http://home.earthlink.net/~lrgoldner/> sau www.munism.com] e acela de a da corp unui aseme-

nea program. Acest vid în ce privește un program al sfîngii e măcar parțial responsabil de declinul din ultimele trei decenii al luptei din Statele Unite și Europa deopotrivă.

Pînă aproape de 1973, „toți” păreau mai mult sau mai puțin să știe cum ar trebui să arate o ruptură revoluționară față de capitalism: toată puterea în mîinile sovietelor și a consiliilor muncitorești. Perspectivele „cele mai avansate” în aceste chestiuni au văzut „tipul diferit de societate” drept o gestiune democratică proletară a societății prezente. Însă cu ascensiunea îndelungată a „post-industrialismului”, i.e. a capitalului fictiv și a activității economice puse în mișcare de către acesta, această viziune s-a volatilizat. Ce ar putea să însemne „toată puterea în mîinile sovietelor” într-o lume în care prima sarcină a revoluției ar fi să abolească 50% sau chiar mai multe dintre locurile de muncă existente? La scară mondială, forța de muncă și tehnologia există astăzi doar pentru descompunerea legii valorii, reglementarea producției și a reproducției prin timpul de muncă socialmente necesar. Astăzi însă, mai mult ca oricînd, e necesar să insistăm pe faptul că asta are prea puțin de-a face cu „gestiunea democratică” a *acestei* lumi materiale concrete. De aici decurge un program minimal de tranziție în cinci puncte:

1. Renunțarea la sistemul financiar mondial bazat pe dolar și la capitalul fictiv în toate formele sale.
2. Reeducarea masivă a forței de muncă neproductive pentru o muncă socialmente folositoare.
3. Automatizarea tuturor muncilor socialmente necesare pe care societatea le vrea automatizate.
4. Pregătirea forței de muncă eliberată de 2) și 3) pentru o reconstruire completă a „economiei” americane și pentru un program masiv de exporturi pentru egalizarea în sus a condițiilor globale.
5. Scurtarea zilei de muncă, în măsura în care implementarea punctelor 2), 3) și 4) o va permite.

Acest program este minimal întrucît nu se apucă să discute problema a cum clasa muncitorească va ajunge să controleze acest proces, nemaivorbind de dezvoltarea „unei activități la fel de complete în producție, precum în consum, în care munca nu mai apare ca muncă, deoarece o nevoie istorică va fi înlocuit una naturală”. Însă majoritatea sfîngii niciodată nu reușește să depășească concepțiile de luptă bazate pe locuri de muncă și nu ajunge la dezvoltarea unei mișcări aflate în afara acestei lupte, ca loc din care ar trebui să izvorască „programul”.

Un „program socialist” presupune, în chip esențial, un soviet al clasei muncitorești globale (care s-ar constitui după o revoluție mondială presupus victorioasă) și necesitățile implicate de reproducția lărgită a populației globale, „punctul de vedere al umanității socializate”. O scurtă extrapolare va face clar că o „egalizare în sus” a populației din China și India, de pildă, implică din capul locului o depășire a economiei bazate pe trinomul „automobile-otel-țigăi”, aflat încă în centrul „societăților industriale avansate”. [Modelul] acest[ui] „soviet mondial” al clasei muncitorești

ne-ar permite atunci să urmărim genealogia raporturilor actuale de forță, rolul lor în crearea situației actuale. Nu există nimic utopic în această modalitate de a pune problema; dimpotrivă, forța sa vine din concentrarea pe necesitățile „imaneente” ale dezvoltării mondiale ca întreg; unica sa presupuziție e potențialul forței de muncă și al tehnologiei reale, eliberat de raporturile sociale capitaliste.

Clasa muncitorească drept „negație vizibilă” a capitalismului

Cum a ajuns stînga în această situație? Dacă urmărim genealogia istoriei „mișcării muncitorești clasice” între 1840 și 1940 (esențialul a ce s-a petrecut în perioada 1945–1973 a fost un fel de coda a acestei perioade mai timpurii), remarcăm numaidecît că ea a fost o „contra-societate” în raport cu societatea capitalistă dominantă. A avut o vastă presă populară; școli muncitorești; edituri precum Kerr; grupuri de studiu muncitorești pentru deprinderea scrisului și a cititului, dar, mai mult decît aîft, și pentru o autoeducație mai puțin explicit politică în domeniile istoriei, culturii și științelor. (Eugene Debs, de pildă, a participat în tinerețe la un grup de studiu muncitoresc pentru alfabetizare, un grup în care se citea... Goethe.) E cu siguranță adevărat că „școala” cea mai importantă fuse-se aceea a luptelor care au condus la sindicate și la partidele politice ale clasei muncitorești, nemaivorbind de Comună și de 1905. Fără-ndoială că lucrurile referitoare la un „program” nu fuseseră foarte clare în cadrul acestei contra-societăți; o dată cu dezvoltarea sindicatelor și a partidelor (mai ales în Europa), s-a formulat ipoteza generală că „socialism” înseamnă aceste instituții și, în plus, putere de stat. Spre 1900, ele au fost suficient de puternice și destul de aproape de putere pentru a lansa dezbaterea „revizionistă” în Germania și confruntări asemănătoare în alte țări. Apoi, revoluțiile din 1905 și 1917–1921 au pus pe lista lucrurilor de dezbătut problema sovietelor și a consiliilor muncitorești, respectiv aceea a gestiunii directe a producției (probleme care vor fi reapărut în Spania – 1936–1937, Ungaria – 1956 și Franța – 1968).

Statul birocratic dirijist (1930–1980)

Din această realitate dinainte de 1914 și înfrîngerea revoluțiilor din 1917–1921, au apărut „statele dirijiste” ale anilor 1930, staliniste, fasciste, corporatiste, social-democrate, keynesiene, bonapartist-tiermondiste, care au domnit pînă spre sfîrșitul anilor 1960, începutul anilor 1970. În marea parte a perioadei postbelice, pînă și conservatorismul occidental s-a resemnat, în general, cu răspîndirea acestui tip de etatism, chiar dacă, cel mai adesea, s-a văzut în mod conștient pe sine drept o încercare de-a frîna inevitabilul triumf al dirijismului. Răspîndirea acestui tip de etatism între 1930 și 1960 a pregătit scena pentru sentimentul general „antibirocratic” al revoltelor din anii 1960, în care chestiunea fusese formulată peste tot în termeni de „birocrăție” contra „democrație” – înainte de toate în valul de greve din Marea Britanie, Statele Unite, Franța, Italia și Polonia. Dirijismul însuși a obținut o aură pur tehnocratică, elitistă, apărînd ca o activitate a experților cenușii. De asemenea, în anii 1960, a existat o anumită convergență între revoltele „antibirocratice” ale drepte și Noua Stîngă.

„Proiectul birocratic” a dat faliment în keynesiana „stagflație” din anii 1970 și a adus iar la suprafață critica de tip „piață liberă” a „socialismului”, propu-

să de Hayek și von Mises și intrată într-un con de umbră în anii 1940. Sentimentul pe baza căruia reculul reprezentat de Thatcher și Reagan a ajuns la putere în 1979–1980 a fost acela că „statul bunăstării sociale” a indus o stagnare permanentă și că „piețele libere” au fost necesare și suficiente pentru a restabili dinamismul. Din acea clipă marea expansiune a capitalului fictiv n-a mai cunoscut aproape nicio limită.

Deșeuri

Cu toate astea, e important ca, atunci cînd criticăm „conflictul dintre relațiile de producție și forțele de producție”, să spunem dar că nu ne interesează deloc „să sporim” și gunoiul pe care această societate îl produce deja de cîteva decenii încoace. Nu vrem să cădem în capcana de a conștientiza capitalul fictiv producției „reale” existente, ca și cum majoritatea mărfurilor produse în acest sistem ar avea nevoie doar de eliberarea lor de forma fictivă. Să ne gîndim doar la lăbărtarea suburbiilor sărace, precum și a celor bogate: avem aici un exemplu impresionant a cum anume capitalul fictiv (în acest caz, sectorul FAAI – finanțe, asigurări, afaceri imobiliare) impregnează realitatea materială prin producția în masă a deșeurilor. Încă o dată: nu chemăm la „reproducția lărgită” a rahatului ăsta. Singura reproducție lărgită care ne interesează vizează puterile creatoare omenești descrise de Marx în *Formațiuni economice precapitaliste*: „O dată îndepărtată forma burgheză îngustă, ce mai înseamnă oare bogăție, dacă nu universalitatea, produsă în schimbul universal, a nevoilor, a capacităților, a bucuriilor, a puterilor productive etc. ale indivizilor? Ce, dacă nu dezvoltarea deplină a stăpînirii omenești asupra forțelor naturii – acelea ale naturii sale proprii, precum și acelea ale așa-numitei «naturi»? Ce, dacă nu dezvoltarea absolută a înclinațiilor sale creatoare, fără altă precondiție decît evoluția istorică precedentă, face din totalitatea acestei evoluții – i.e. evoluția tuturor puterilor omenești ca atare, eliberate de unitățile de măsură ale trecutului – un scop în sine? Ce-i asta, dacă nu o situație în care omul nu se produce pe el însuși în vreo formă determinată, ci produce totalitatea sa, o situație în care el nu caută să rămînă ceva format de trecutul său, ci se află în mișcarea absolută a devenirii?”

Decadență capitalistă

După Primul Război Mondial și congresele timpurii ale Internaționalei comuniste, o anumită direcție marxistă (reprezentată astăzi mai ales de troțkism și de cîteva curente ale comunismului de stînga) descria epoca actuală drept una a „declinului imperialist” sau a „decadenței”. Deși există o suită de definiții ale decadenței, cea mai bună dintre ele mi se pare aceea menționată de Marx în volumul al III-lea al *Capitalului*: incapacitatea sistemului de a-și realiza și în societate cîștigurile pe care le-a obținut în cadrul productivității. Spre sfîrșitul anilor 1960, începutul anilor 1970, teoreticienii burghezi cugetau la „societatea timpului liber” și la ce va face societatea cu atîta timp liber. Totuși, tocmai atunci, împreună cu o accelerare a inegalităților dintre venituri, capitalismul schimbăse și direcția tendinței de lungă durată de a scurta săptămîna de lucru. Ce semn mai bătător la ochi al decadenței raporturilor sociale dominante decît coexistența inovației tehnologice și a lungirii săptămîinii de lucru – iar asta cam peste tot în lumea capitalistă „avansată”, în frunte (ca-ntotdeauna) cu Statele Unite? Ceea ce teoreticienii din anii 1960 ai „societății timpu-

lui liber“ n-au băgat de seamă a fost următorul lucru: capitalul trăiește din exploatarea muncii omenești, și nu din inovația tehnologică luată *per se*. Inversarea tendințelor de scurtare a săptămânii de lucru, după ce luase cam un secol ca aceasta să scadă de la 60 sau 70 de ore în 1860 la 40 de ore în 1960, reflectă faptul că nu tehnologie e capitalul, ci mai curînd un „proces de valorizare“ în care munca vie rămîne unica sursă de profit.

Traducere de Alexandru Polgár

Cea mai mare „surpriză din octombrie“: o prăbușire în capitalismul mondial (2008)

Loren Goldner

Vor exista perioade de trezeci de ani care vor trece ca o singură zi, dar vor exista și zile care vor conta cît trezeci de ani. (Veche maximă marxistă)

(Notă: Pentru a evita reinventarea roții, sub presiunea epocalelor evenimente recente, am reutilizat în acest text fragmente din eseuri scrise de mine cu cîtiva ani în urmă. Aceste fragmente constituie cam 15–20% din articolul de față. Rog cititorul să-mi ierte orice neplăcere pe care i-aș cauza-o în felul acesta.)

Datorită fascinației exercitate de evenimentele din ultimele paisprezece luni de „criză a creditelor“, mulți (printre care și eu) am avut uneori tendința de a neglija sursele „mai profunde“ ale acestei crize a producției și reproduției. Analiza crizelor de credite a devenit deja aproape o banalitate în mass-media oficiale. Ca marxiști știm însă că rareori există, dacă ar fi să fie, o criză de credite „pură“, una fără o dimensiune mai profundă în procesul reproduției materiale.¹

Reamintim aici fazele hegeliene ale introducerii unei noi idei: 1) tăcere generală și indiferență; 2) mare ostilitate și denunțare; 3) „asta e ceea ce am crezut și noi tot timpul“.

E uluitor să vezi cum mass-media au trecut într-un singur an de la 1) la 3), fără a se opri aproape deloc în dreptul punctului 2), deși în ultimii ani trezeci de ani acesta a fost una dintre delectările secundare atunci cînd se discuta cu „sceptici“. Dintr-o dată cuvîntul „capitalism“ a reapărut în dezbaterile populare după decenii de eufemisme cum ar fi „economii de piață liberă“. În aceeași ordine de idei, sprijinul acordat de Barack Obama injecțiilor masive de capital guvernamental pe Wall Street este atacat drept „socialism“, cînd, de fapt, nu e vorba de nimic altceva decît de vechiul refren capitalist: „privatizarea profitului, socializarea costurilor“.

Dificultățile „corporațiilor nonfinanciare“ în primirea de împrumuturi, în condițiile în care creditele se împruținează și ajung pînă la urmă să sece, se bucură de atenția sporită ale mass-media. Ne întrebăm ce înseamnă asta în mod precis, mai ales cînd corporații „nonfinanciare“, cum ar fi General Motors, Ford și General Electric, au profituri tot mai mari din afaceri financiare.

Dată fiind importanța tot mai mare a finanțelor și a pietelor financiare începînd cu anii 1970, precum și falsificarea profund ideologică a statisticilor capitaliste oficiale la toate nivelurile, e dificil de obținut o informație certă despre economia „reală“, de vreme ce (așa cum arată cotitura finan-